

Розділ 19 Відтворення обстановки та обставин події (слідчий експеримент та перевірка показань на місці)

§ 1. Поняття та види слідчого експерименту

Відтворення обстановки та обставин події, що передбачено ст. 194 КПК, охоплює по суті дві самостійні слідчі дії:

- 1) перевірку на місці показань обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка з метою їх уточнення і доповнення у присутності понятих;
- 2) експериментальну перевірку правдивості показань цих осіб, інших обставин і припущень щодо можливості чути або бачити за певних умов що-небудь, що стосується цих обставин, проникнути до даного приміщення в названий у свідченнях спосіб або певною особою, подолати зазначену в показаннях відстань тощо.

У діяльності органів розслідування серед інших слідчих дій, спрямованих на розкриття злочинів, широко застосовується слідчий експеримент.

Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки того, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події та яким саме чином.

Проведення цієї слідчої дії пов'язано зі здійсненням дослідів, результати яких і є тими фактичними даними, що дозволяють дійти висновку про обставини, котрі мають значення для розкриття злочину.

У 30-х роках ХХ ст. оприлюднено праці вченого-криміналіста П. І. Тарасова-Радіонова, в яких вперше досліджувалися питання про-цесуальної природи і тактики проведення слідчого експерименту. Згодом питанням тактики проведення слідчого експерименту приді-лялося дедалі більше уваги, а у підручниках з криміналістики з'явилися 246 глави, присвячені слідчому експерименту, було видано посібники для слідчих.

Слідчий експеримент схожий з науковим експериментом. І слідчий, і науковий експерименти дають змогу вивчати факти шляхом прове-дення дослідів. Однак слідчий експеримент має власні відмінні риси:

1) його застосування потребує певних процесуальних умов;

2) він відтворює не явище повністю, а лише деякі умови, за яких відбувалися події або мали місце факти, що цікавлять слідчого.

Слідчий експеримент має своїм завданням встановлення того, мо-гла чи не могла відбутися подія або дія за певних умов. Крім того, слідчий експеримент не завжди пов'язаний з місцем події, він може бути проведений залежно від його мети і не на місці події. Слідчий експеримент супроводжується проведенням дослідів, що істотно від-різняє його від слідчого огляду і виділяє у самостійну слідчу дію.

Слідчий експеримент відрізняється від експертизи; незважаючи на їхню зовнішню подібність, експертиза потребує застосування спеці-альних знань, у той час як слідчий експеримент у процесі його про-ведення не вимагає цього.

З' ясовуючи природу слідчого експерименту, слід вказати на те, що він має на меті не тільки перевірку певних фактів, а й одержання нових доказів у справі. Наприклад, у разі проведення слідчого експерименту для визначення можливості витягнути викрадені товари через пролом у стіні магазину слідчий встановлює новий доказ: можливість витяг-нення викрадених товарів або його неможливість.

Слідчий експеримент відрізняється від перевірки показань на місці. Він може бути у деяких випадках проведений без участі свідків та обвинувачених, тоді як перевірка показань на місці без їхньої участі є неможливою. При слідчому експерименті можуть бути присутніми всі свідки та обвинувачені одночасно, а при перевірці показань на місці дія проводиться щодо кожного обвинуваченого або свідка окремо.

Залежно від мети слідчого експерименту розрізняють його види. Важко перелічити всі відомі у практиці розслідування види слідчого експерименту, тому зупинимося тільки на тих видах, які трапляються найчастіше.

1. Слідчий експеримент для перевірки можливості бачити у даних умовах. Завдання такого експерименту іноді полягає у встановленні можливості не тільки бачити, а й розрізняти деталі та особливості об'єктів у певних умовах.

Так, громадянка Е. подала заяву до прокуратури про вимагання від неї хабара за влаштування на роботу. Начальник відділу кадрів С. ви-магав від неї хабара через Ф. у сумі 3000 грн. У Е. виник сумнів, що Ф. діє від імені С., і вона попросила його підтвердити цей факт. Ф. за-явив, що якщо Е. прийде увечері до його дому, в вікно вона зможе по-бачити у нього у гостях С. Е. прийшла до зазначеного місця і дійсно побачила С. Бажаючи викрити хабарництво, Е. звернулася до проку-ратури. У процесі розслідування Ф. не заперечував своєї причетності до злочину, але заперечував факт перебування в нього С., зазначаючи, що у таких умовах Е. не могла бачити обличчя людей, які знаходились у кімнаті. Слідчий провів слідчий експеримент, під час якого було встановлено, що Е. за даних умов абсолютно чітко бачила всіх осіб, які сиділи за столом у квартирі Ф.

2. Слідчий експеримент для перевірки можливості чути в конкрет-них умовах. У деяких випадках при проведенні слідчого експерименту на відкритій місцевості важливо встановити силу та напрямок вітру в момент події злочину, а також те, наскільки істотно ці чинники впли-вають на можливість почути.

3. Слідчий експеримент для перевірки можливості проникнути крізь певний отвір та вийняти через нього ті чи інші предмети. Таким експериментом повинна бути встановлена як об'єктивна можливість вчинення дій (проникнення, витягування), так і

суб'єктивна здатність на це певної особи або осіб. Важливо з'ясувати, чи може предмет певної конфігурації та об'єму пройти крізь даний отвір, а також те, чи може вказана особа проникнути через виявлений пролом.

В одній із справ директор магазину стверджував, що викрадення великої кількості товарів було вчинено через напіввідчинене вікно, яке веде до підсобного приміщення магазину. При огляді слідчий дійсно виявив напіввідчинене вікно. При проведенні слідчого експерименту з метою перевірки можливості витягнення названих предметів всі спроби відчинити вікно виявилися марними. Вікно не змогли відчинити й після запрошення столяра, бо у зв'язку з осіданням стіни воно було перекошене. При такому його стані виявилось неможливим витягнути товари певних габаритів через утворений отвір.

4. Слідчий експеримент для перевірки можливості вчинення якоїсь дії за певний проміжок часу. При проведенні такого експерименту головним чинником є час, оскільки викликає сумнів не сам факт можливості вчинення певних дій, а час, протягом якого вони були вчинені.

5. Слідчий експеримент для перевірки можливості настання певних наслідків даних дій (розгоряння, поламки та ін.). Такі експерименти слід проводити у випадках, коли ці питання не вимагають експертного дослідження і застосування спеціальних знань.

6. Слідчий експеримент для встановлення спеціальних та професійних навичок особи. Такі експерименти рекомендують проводити тоді, коли обвинувачений або свідок стверджує, що він володіє можливістю виконати ту чи іншу роботу. В разі заперечення ним цього проводити слідчий експеримент не рекомендується.

Цікаві випадки такого слідчого експерименту відомі практиці. Так, у справі про розкрадання грошових коштів при виконанні художньої реклами було встановлено, що бригадир художників включає до відомості на зарплату підставних осіб, які взагалі не

вміють малювати. Одержані гроші підставні особи передавали бригадиру. Найбільші суми одержував родич бригадира Г. При допиті Г. стверджував, що він ви-конував зазначені роботи. У процесі проведення слідчого експерименту Г. намагався зробити декілька штрихів, однак, переконавшись у своїй безпорадності, відмовився від подальшого заперечення фактів.

7. Слідчий експеримент для встановлення того, як саме відбулася подія.

До прокуратури стали надходити заяви, що з пральні молочного комбінату пралі виносять топлене масло. Факт здавався малоімовір-ним. При перевірці були затримані пралі, які дійсно виносили масло. Під час обшуку в пральні було виявлено декілька кілограмів масла. У про-цесі розслідування пралі показали, що при пранні марлевих мішочків з-під сиру вода, пропущена крізь них, містила велику кількість масла, яке вони збирали. При проведенні слідчого експерименту з 'ясувалося, що при обробленні 1000 мішочків залишається 11,5 кг масла.

Слідчий експеримент може бути проведений не в усіх випадках. Неприпустимо проведення експериментів, які:

- 1) принижують гідність людини;
  - 2) загрожують життю або здоров'ю учасників експерименту або інших осіб;
  - 3) загрожують майну або можуть призвести до значних матеріаль-них збитків.
-

§ 2. Підготовка до слідчого експерименту та його тактика

Перш ніж проводити слідчий експеримент, до нього необхідно старанно підготуватися, а саме:

- 1) визначити мету експерименту, для чого слід вивчити матеріали справи та всі обставини, з огляду на які проводиться слідчий експеримент;
- 2) визначити умови, в яких має бути проведений слідчий експеримент (встановити, як, де, коли і в якій послідовності слід проводити дослід, скільки їх необхідно провести, як забезпечити освітлення при проведенні експерименту на перевірку видимості тощо);
- 3) визначити учасників експерименту (свідків, обвинувачених, кількість понятих та ін.). Якщо дослід проводиться у різних приміщеннях, а учасники експерименту поділяються на групи, то рекомендується запрошувати більше двох понятих, яких слід підбирати за-вчасно. Треба пам'ятати, що роль понятих при проведенні слідчого експерименту полягає в тому, що вони посвідчують можливість якоїсь події або дії за певних умов. Тому, підбираючи понятих, необхідно враховувати їх суб'єктивні якості — зір, слух;
- 4) передбачити, які матеріали, засоби, знаряддя при цьому використовуватимуться.

Оскільки значення знарядь та предметів при проведенні слідчого експерименту є важливим, слід завчасно продумати також доставлення цих предметів до місця експерименту та перевірити їхній стан.

Речові докази, які згодом будуть об'єктами експертного дослідження, при експерименті використовувати не можна;

5) слідчий повинен підготувати слідчу валізу;

б) перед проведенням слідчого експерименту, як і інших слідчих дій, рекомендується складати його план. У разі, якщо експеримент є складним, доцільно складати письмовий план його проведення. Спеціальної форми плану експерименту не існує, однак до плану доцільно внести такі обставини:

а) місце і час проведення експерименту;

б) кількість учасників та їх розташування;

в) сутність дослідів, їх послідовність та роль учасників експерименту при проведенні кожного досліді.

У разі потреби при складанні плану, особливо щодо проведення дослідів, слід проконсультуватися з спеціалістами — судово-медичним експертом, криміналістом, які можуть дати цінні вказівки з відтворення обстановки експерименту і характеру проведення дослідів. Під час підготовки до експерименту слідчому доцільно побувати на місці майбутнього експерименту, аби краще орієнтуватися у навколишній обстановці при його проведенні.

У процесі підготовки до слідчого експерименту слідчому необхідно вирішити, чи роз'яснювати завдання експерименту та обставини справи його учасникам або ж цього робити не слід. Як правило, мета слідчого експерименту та обставини справи повідомляються його учасникам. Однак у деяких випадках такі роз'яснення є недоцільними (наприклад, якщо метою експерименту є перевірка обсягу виконаних робіт за один день. Таке повідомлення може вплинути на темп і якість робіт та дати по суті неправильні результати експерименту).

У процесі підготовки до експерименту необхідно вирішити питання про засоби зв'язку між окремими групами його учасників. Засобами зв'язку, за допомогою яких встановлюють початок проведення досліді та його закінчення, можуть бути телефон,

сигнали, подані прапорцями, свистками, руками.

Методика слідчого експерименту передбачає виконання та дотримання правил його проведення — процесуальних та тактичних. До процесуальних правил належать такі:

1) при проведенні слідчого експерименту обов'язковою є участь понятих; як уже відмічалось, їх кількість визначається характером до-слідів та розташуванням учасників експерименту;

2) необхідною є участь спеціалістів у випадках, коли їхні спеціальні знання можуть бути використані для відтворення обстановки події або явища, а також для визначення місця розташування учасників експерименту або їхніх поз — у разі визначення пози потерпілого при пораненні та ін.;

3) доцільною є присутність при проведенні експерименту осіб, показання яких перевіряються; якщо слідчим експериментом перевіряється можливість певних осіб бачити або чути щось, участь їх в експерименті є обов'язковою;

4) про перебіг і результати проведення слідчого експерименту складається протокол відповідно до ст. 195 КПК.

Тактичні правила проведення слідчого експерименту такі:

1) слідчий експеримент слід проводити в умовах та обстановці, максимально наближених до тих, в яких відбулася подія. З цією метою при відтворенні обстановки використовуються протокол місця події, фотознімки, креслення, показання свідків та обвинувачених;

2) слідчий експеримент бажано проводити на тому самому місці, де відбулася подія, яку перевіряють. Тут важливо відзначити, що коли факт, який перевіряють, тісно пов'язаний

з місцем дійсної події або умовами цього місця, то слідчий експеримент, як правило, проводиться на цьому самому місці;

3) слідчий експеримент має проводитися у такий час, коли відбулася подія, яку перевіряють, з метою створення аналогічних умов чутності (особливо у місті), видимості, що забезпечує об'єктивність результатів експерименту;

4) для проведення слідчого експерименту слід використовувати ті самі знаряддя та засоби, які застосовувалися при події злочину, або однорідні предмети і знаряддя;

5) для відтворення обстановки учасників треба розташувати саме так, як вони про це повідомили, а понятим поставити в місце проведення дослідів та на точки спостереження;

6) досліді необхідно повторювати декілька разів, змінюючи умови експерименту. Повторення дослідів дозволить виключити випадкові результати та достовірно з'ясувати певний факт. Не рекомендується проводити досліді слідчому або понятим. Для цього повинні бути за-прошені спеціальні особи (статисти), а слідчий та поняті мають спостерігати за проведенням дослідів. Слідчий регулює черговість проведення дослідів та визначає специфіку кожного з них.

Якщо обвинувачений, який бере участь у слідчому експерименті, заявляє клопотання про проведення того чи іншого досліді, то, як правило, таке клопотання задовольняється. Під час дослідів слідчому доцільно робити помітки про їх результати, а у разі потреби фотогра-фувати окремі моменти досліді або проведення його в цілому.

---

§ 3. Особливості перевірки показань на місці

Перевірка показань на місці — це слідча дія, яка полягає у зіставленні показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому в присутності понятих особою, яка дала показання, з метою з'ясування їх достовірності.

Перевірка показань на місці має на меті одержання нових фактів, а також перевірку, уточнення вже встановлених під час розслідування. Необхідність у застосуванні цієї дії виникає у випадках, коли іншим шляхом, крім зіставлення показань з тим, що існує в дійсності на місці події, не можна переконатися в достовірності таких показань.

Зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що слідчий пропонує особі, яка була допитана (свідку, потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому), вказати місце вчинення злочину (чи інше місце), розповісти про цю подію, супроводжуючи у певних випадках свою розповідь демонстрацією власних дій чи дій інших осіб. Потім слідчий зіставляє відомості, одержані під час перевірки, з реальною обстановкою на місці, з одного боку, і з раніше одержаними показаннями та іншими доказами у справі — з другого. Особа, показання якої перевіряються, дає їх в присутності понятих, показує, де і що відбувалося.

Слідчий у процесі перевірки показань на місці вирішує декілька завдань:

- 1) переконується в існуванні місця, про яке йшлося у показаннях;
- 2) перевіряє відповідність опису ознак обстановки у показаннях конкретної особи дійсній обстановці на місці;
- 3) встановлює наявність слідів чи предметів, які підтверджують зміст показань;
- 4) визначає напрямок руху учасників досліджуваної події, їхнє взаємне розташування в той чи інший момент розвитку події злочину;

5) зіставляє опис обстановки на місці та у показаннях підозрюваних, обвинувачених, потерпілих чи свідків.

Перевірка показань на місці передбачає стадії підготовки до неї, проведення та фіксації результатів.

Підготовка до перевірки показань на місці включає підготовчі дії, пов'язані з вивченням показань допитуваного, та підготовку забезпечення цієї дії на місці її проведення. Така підготовка полягає в тому, що слідчий:

1) пропонує особі, показання якої перевіряються, взяти участь у слідчій дії і показати на місці те, про що вона повідомила на допиті; роз'яснює, в чому полягає сутність перевірки показань на місці та яким буде порядок її проведення. Необхідною умовою перевірки показань на місці є добровільна згода на це допитуваного;

2) перевіряє достатність і ступінь конкретності даних про місце, на якому буде проведено перевірку. Якщо цих даних недостатньо, здійснюється додатковий допит певної особи;

3) визначає склад учасників слідчої дії, запрошує до участі у перевірці понятих, роз'яснює їм їхні права і обов'язки;

4) готує необхідні науково-технічні та допоміжні засоби, транспорт;

5) визначає найбільш доцільний час проведення перевірки показань на місці;

6) складає план проведення слідчої дії. У плані зазначаються: де, коли і з якою метою проводитиметься перевірка, порядок і послідовність дій її учасників.

Складність структури перевірки показань на місці робить її схожою на інші слідчі дії — допит, огляд, експеримент, пред'явлення для впізнання, обшук. Перевірка показань на місці включає окремі елементи цих дій, у зв'язку з чим її тактика деякою мірою схожа з тактикою проведення на-званих слідчих дій. Однак тактика перевірки показань на місці в цілому має власну, притаманну тільки їй специфіку. Проведення перевірки показань на місці характеризується такими тактичними особливостями:

1) показання повинні перевірятися лише на тому місці, де відбувалася подія злочину, де йшов (їхав) підозрюваний (обвинувачений, свідок) до місця події, де він залишив сліди чи знаряддя злочину;

2) особа, показання якої перевіряються, повинна сама показувати, де і що відбувалося. Така особа дає згоду на перевірку показань на місці;

3) якщо перевіряються показання декількох осіб, кожна з них виводиться на місце окремо. Групова перевірка суперечить сутності слідчої дії і втрачає своє доказове значення;

4) при перевірці показань на місці неприпустимо відтворювати цинічні дії чи дії, що загрожують безпеці оточуючих осіб, принижують їх честь і гідність. Про такі дії обвинувачений може тільки розповісти на місці;

5) слідчий не повинен допускати у своїх діях чи запитаннях навідних вказівок чи слів.

Тактика перевірки показань на місці передбачає використання різних тактичних прийомів: постановка уточнюючих, доповнюючих чи контрольних запитань; аналіз відповідей особи, показання якої перевіряються; зіставлення показань, що були одержані на допиті, з реальною картиною місця події; надання свідку (обвинуваченому) можливості пояснити розбіжності між показаннями і даними місця події тощо.

§ 4. Фіксація результатів відтворення обстановки та обставин події

Основним способом фіксації результатів відтворення обстановки та обставин події є протокол, який складається відповідно до вимог ст. ст. 84, 85, 195 КПК. За структурою у протоколі виділяють три частини: вступну, описову та заключну.

В описовій частині протоколу відтворення обстановки та обставин події містяться такі відомості: точне місце проведення слідчої дії; метеорологічні, звукові та інші умови; обстановка (якщо її було реконструйовано, то зазначається, як і на підставі яких даних); розміщення учасників перед початком дослідів; зміст кожного дослідів; одержані результати та ін. Тут також слід зазначити: звідки розпочався маршрут прямування до місця перевірки; як він проходив; які показання давав обвинувачений (підозрюваний чи свідок); які дії він виконував на місці події; які запитання ставилися особі, показання якої перевіряються; які вона давала відповіді; які сліди чи предмети було виявлено під час перевірки показань на місці.

У протоколі відтворення обстановки та обставин події містяться дані про заяви і зауваження учасників слідчої дії (якщо вони мали місце); про час початку і закінчення відтворення; про попередження учасників щодо нерозголошення даних досудового слідства. Протокол складає особа, яка проводить слідчу дію, а підписують його всі особи, які брали участь у відтворенні обстановки та обставин події, поняті та слідчий.

Додатковими способами фіксації результатів відтворення обстановки та обставин події є складання планів і схем, використання фото-, кіно-, відеозйомки, звукозапису. Метою такої фіксації є наочне відображення обстановки та обставин відтвореної події. Так, плани і схеми дають змогу відобразити розташування ділянок місцевості і приміщень, розміщення всіх предметів і учасників слідчої дії. На планах і схемах бажано намітити маршрут руху із зазначенням його початку та закінчення, проміжні зупинки, місця проведення дослідів тощо.

Фотозйомку доцільно застосовувати для фіксації взаємного розташування учасників відтворення обстановки та обставин події, важливих елементів дослідів або пересування учасників перевірки показань на місці, їх результатів. Окремі моменти під час слідчої дії фото-графуються за правилами судово-оперативної зйомки.

Відеозйомка має певні переваги порівняно з фотографуванням. Вона дає змогу зафіксувати всі дії обвинуваченого (чи свідка) в динаміці, послідовність цих дій, ініціативу обвинуваченого у показі та розповіді під час відтворення обстановки і обставин події.

Запитання для самоконтролю

1. Які слідчі дії можуть бути проведені в межах відтворення обстановки та обставин події?
2. У чому полягає сутність слідчого експерименту?
3. Які існують види слідчого експерименту?
4. Які елементи охоплює підготовка до слідчого експерименту?
5. Яких тактичних правил необхідно дотримуватися при проведенні слідчого експерименту?

6. Що являє собою перевірка показань на місці?

7. Які завдання має вирішувати слідчий у процесі перевірки показань на місці?

8. Які тактичні особливості притаманні проведенню перевірки показань на місці?

9. Що є основним способом фіксації результатів відтворення обстановки та обставин події?

10. З яких частин має складатися протокол відтворення обстановки та обставин події?

11. Які існують додаткові способи фіксації відтворення обстановки та обставин події?